

**ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

**ГЕНЕЗА ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈЕ ОБАВЕШТАЈНИХ И
КОНТАОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ**

докторанд

Александар Бодрожич, М.А

Београд, 2018.

Увод

Обавештајна активност као предмет изучавања, полазећи од настанка, преко развоја до изучавања деловања, положаја, организације и улоге савремених обавештајних служби и система представља интересантно и за научно истраживање захвално проблемско питање, јер и њено само појмовно одређење варира кроз време, пратећи у садржинском смислу сложене међународне, глобалне безбедносне проблеме.

Пре почетка писања првог у низу подпоглавља о обавештајној активности и службама које се институционално њоме баве, значајно је за потребе даљег рада на теми, апострофирати да ће се овај рад *a priori* бавити ширим, генеричким помом обавештајне делатности (службе), која обухвата како обавештајне, тако и контраобавештајне послове, будући да су њихови корени, односно почеци заједнички, док њихово разликовање, односно институционализација и прављење демаркационе линије и јасног разграничења, спадају у део скорије прошлости, те да ће се они у каснијим поглављима прецизно појмовно одредити и детаљније разрађивати.

За потребе овог рада аутор ће настојати да докаже полазну хипотезу која говори да се базични политички и војни принципи деловања нису у битноме мењали, хронолошки посматрано, већ да су на основу истог политичко – психолошког основа настајале и развијале се обавештајне делатности и службе, од шпијуна у доба Александра Македонског до Едварда Сноудена.

Потреба откривања и употребе тајни¹, намера и планова потенцијалних војних и политичких противника засновани су на константно постојећем осећању угрожености и неповерења

¹У природи сваке тајне, као нечега што је у својој непосредној појавности скривено и неосвешћено, је да настоји да буде откривена (Софокле). У том смислу поседовање података, информација или знања која други немају, а желели би да их имају има снажну, готово магнетску привлачност за оне који у њеном откривању и потоњем коришћењу виде свој интерес. Реч је, наиме, о једној посебној врсти интелектуалног изазова за онога који настоји да тајну сазна и продре у њену суштину (садржину), која некада није уопште генерисана неким конкретним интересом, већ искључиво потребом задовољења знатижење - радозналости, која се, свакако јавља као један од интелектуалних покретача сваког људског сазнања и изума, као и науке као сврсисходне људске делатности, начелно посматрано.

суверена, који су некада били засновани на реалним чињеницама, а некад на заблудама, па чак и озбиљним политичким паранојама носилаца државне власти.

Како било, обавештајне активности и њихово институционализовање, у оквирима легалне обавештајне службе, директно је зависило од политичких, економских и осталих историјских услова, али је на разичитим локацијама имало и заједничке карактеристике, да би данас могло да се говори о сличностима и разликама бројних обавештајних служби, које у савременом свету, на основу заједничких интереса афирмишу и институционализују сарадњу и размену искустава и знања.²

Обавештајна делатност, једна је од најстаријих врста друштвених делатности. Присутна је све од најстаријих времена, тј. од времена првобитних заједница па све до данас. Настала је на одређеном степену развоја људског друштва, када је дошло до појаве приватне својине и тајне у међуљудским односима. Тада је човек почео да шпијунира друге људе на начин који никада није примењивао према природи, што ову активност детерминише као друштвену.

Основна људска потреба која стоји у позадини сваке обавештајне активности је жеља за постизањем специјалних знања, односно долажење до информација које ће њиховом имаоцу омогућити одређену корист, предност или неку другу врсту напретка у односу на друге.

Обавештајна делатност је, иначе, шири појам од обавештајне службе. Она представља специфичну друштвену делатност усмерену ка сазнавању тајни противника, која се спроводи специфичним средствима и методима, ради остваривања виталних интереса онога ко је предузима.

За разлику од обавештајне делатности, **обавештајне службе**, као организације, постоје тек неколико векова уназад. Хиљадама година људи су се бавили обавештајном делатношћу без посебних организација, односно институција, а и данас се одвија значајна обавештајна делатност мимо званичних обавештајних служби.

² Бајагић М., *Шпијунска у XXI веку- савремени обавештајно – безбедносни системи*, Београд, 2008.

Неинституционализованом обавештајном делатношћу се, рецимо, баве припадници тајних друштава, терористичких организација, одређених политичких партија и покрета, мафијашких организација, мултинационалних компанија итд. С тим у вези, може се закључити да су **обавештајне службе** највиши, професионални и институционализовани облик бављења обавештајном делатношћу, али нису једини, тј. оне немају монопол над обавештајном делатношћу.

Развој обавештајних активности у Старом веку

Историјски посматрано, најстарији сачувани подаци о некој обавештајној делатности пронађени су у данашњој источној Сирији. Наиме, ради се о глиненој плочици на којој су забележени извештаји извесног шпијуна по имену Банум, у којима је он извештавао свог владара о размени порука ватреним сигнаlima у некима од непријатељких насеља. Осим података о активностима противничког становништва, овај прастари шпијун у извештајима је помињао и свој одлазак у поменута насеља ради извиђања и испитивања активности које се предузимају, упозоравајући притом да би требало појачати страже на улазним вратима утврђења³.

Наредним, нешто „млађим“ записом, такође на глиненој плочици, сматра се запис о активностима удовице египатског фараона Тутанкамона, у оквиру којих је она од Хетита тражила да јој пронађу новог мужа. То је код хетитског принца Мурсилиса изазвало подозрење због кога се упутио у Египат, како би се лично уверио да ли је по среди каква завера или стварни захтев. С обзиром на то да су Египћани и Хетити били у сукобу и да су се код града Кадеша 1312 године пре. н. е. сукобили, не чуди интензитет и значај обавештајних активности у овом периоду људске историје. Лажни дезертери су фараону Рамзесу II⁴ давали неистините податке о хетитској војсци због којих је, пак, Рамзесова војска претрпела тежак пораз. Дакле, примена варки и обмана није била страна владарима и војсковођама ни у овом

³ Према: Михајловић М., *Шпијунажа кроз столећа*, 1985.

⁴ У египатском царству постојали су краљевски гласници, „први управљачи кочија његовог величанства“, који су били високи државни службеници, сакупљачи пореза, али и особе које су прикушљале податке о пограничним подручјима, другим државама, али и о становништву самог царста., према: Dvornik F., *Origins of Intelligence Services*, New Brunswick, 1974, р. 7-8. Реч је била, наиме о претечама, како обавештајне тако и контраобавештајне делатности, у савременом контексту посматрано (прим. аутора.)

периоду развоја човечанства, а заштита државе и граница постизана је не само путем оружаних снага, већ и уз помоћ живописних обавештајних активности.

Такође, Феничани, као један од три велика народа тога доба, били су познати, не само као добри морепловци и трговци, већ су показивали своје вештине и мудрост у односима са својим суседима. Изузетну пажњу посвећивали су тајности, што се огледало у њиховим настојањима да од Римљана прикрију путање којима су пловили. О томе најбоље говори податак да су радије потапали бродове него што би Риму одали било који податак о путевима којима су пловили. Интересантно је да чак ни данас нису пронађени записи о путовањима Феничана у непознате крајеве.

И у старој Грчкој је основни елемент обавештајних активности такође била тајност, а Александар Македонски сматра се креатором идеје о цензури поште, коју је користио зарад спречавања незадовољства у сопственој војсци. Он је, наиме, наредио да се сва писма која су војници слали кућама отварају и читају, на основу чега је касније развио сопствену стратегију сузбијања незадовољства потчињених.⁵ Током својих ратних похода Александар Македонски је од чланова војног штаба, које су чинили, поред војника, природњаци географи и историчари, тражио да о свему што примете и виде напишу опширне извештаје. Оваква активност Александра Македонског на одређени начин је и породично условљена нарочито ако се узме у обзир чињеница да је његов отац, и претходник на трону, Филип Македонски, имао уврежени обичај да приликом освајања каквог града или утврђења увек покуша да нађе издајника из непријатељске војске којег би потплатио да отвори градске капије и на тај начин омогући грчкој војсци да без већих жртава оконча ратни поход.

У Римском царству, обавештајне активности су имале врло запажену улогу с обзиром на освајачки карактер ове државе. Чувени римски војсковођа Публије Корнелије Сципион, познат као Сципион Афрички, чије се ратне победе и данас изучавају на војним академијама, у својим ратним походима, користећи шпијунажу, штедео је животе не само својих, већ и непријатељских војника. Тако је, рецимо, поразио Сификса, Краља Нумидије (северна Африка), коме је послао свог изасланика Лелија да преговарају о мирном решењу спорова. У Лелијевој пратњи су били војници прерушени у робове, који су у близини логора

⁵ Такође познат је био и по убацивању својих шпијуна попиут Ломедона из Митилене, којег је због доброг познавања персијског језика убацио међу ратне заробљенике како би слушао шта говоре. Према: Кригер В., *Историја тајних служби*, 2016, стр. 33.

Нумидијаца намерно пустили једног коња да побегне, па су тако, јурећи за њим, прошли кроз све војне формације Нумидије, видевши њихове потенцијале.

Римљани су обавештајне активности користили и ради освајања власти, у циљу припремања сплетки, интрига и разрачунавања у унутрашњим политичким односима, попут великих сукоба чланова Сената и императора, међу којима је био и онај који се завршио убиством Јулија Цезара⁶.

Најзначајнији допринос сагледавању обавештајних активности пре н.е. дао је познати кинески генерал и војсковођа Сун Цу Ву. У свом делу „Вештина ратовања“, написаном у V веку п.н.е., овај кинески генерал указује на неопходност познавања непријатеља и располагања информацијама које омогућују предвиђање. По њему, исправна предвиђања не долазе од духова и искуства, већ искључиво од шпијуна, које дели на пет врста:

- *месни шпијуни*, које употребљава освајач када се користи услугама становништва неког краја;

- *унутарњи шпијуни* су они који се бирају међу званичницима непријатеља;

- *преобраћени шпијуни* су шпијуни непријатеља који су ухваћени и користе се у "наше" сврхе;

- *шпијуни осуђени на пропаст* су они који извршавају задатке у циљу обмане дозвољавајући да непријатељ сазна за њих, и

- *шпијуни који су преживели опасност задатка*, тј. они којима је пошло за руком да се са подацима врате из логора непријатеља.⁷

Сун Цу Ву наводи чак и практична упутства како треба тумачити одређене податке које шпијуни прикупе. На пример "ако видимо непријатељске војнике ослоњене на своја копља, онда је то знак да су клонули услед недостатка хране, а ако они који су одаслати да донесу воду, сами почну да је пију, то је доказ да непријатељска војска трпи жеђ". Он је у тајности држао не само рад обавештајне службе него и њену организацију, што је ето помињао у максими "ништа није тајније од шпијунаже"⁸.

⁶ Сам Цезар био је познат како по прикупљању информација, попут слања официра да истаже делове обале који су погодни за војне операције на копну, тако и по потрази за домороцима спремним да сарађују. Неведено према: Кригер В., *op. cit.*, стр. 44.

⁷ Делић М., Појмовно одређивање обавештајне активности и обавештајне службе“, *Безбедност*, 1/97, стр. 111-128;

⁸ Кригер В., *op. cit.*, стр. 70.

Из претходно реченог видљиво је да су обавештајне активности достигле висок ниво примене у древној Кини. Категоризација шпијуна може се упоредити са неким поделама у савременим условима па тако "преобраћени шпијун" одговара агенту-двојнику, шпијун осуђен на пропаст агенту-дезинформатору итд.

Обавештајне активности су забележене и у периоду стварања прве јеврејске државе. Наиме у Светом писму (Библији) на два места се помиње се да је народ Израиљев предузимао шпијунске активности. У Четвртој Књизи Мојсијевој наведено је: "Господ рече Мојсију говорећи: пошљи људе да уходе земљу Хананску, коју ћу дати синовима Израиљевим, по једнога човјека од сваког племена отаца њиховијех пошљите, све главаре између њих. И посла их Мојсије из пустиње Фаранске по заповијести Господњој. И шаљући их Мојсије да уходе земљу Хананску рече им: идите овуда на југ, па изидите на гору; и видите земљу каква је и какав народ живи у њој, је ли јак или слаб, је ли мали или велик; и каква је земља у којој живи, је ли добра или рђава; и каква су мјеста у којима живи, еда ли под шаторима или у тврдим градовима; и каква је сама земља, је ли родна или неродна, има ли у њој дрвета или нема...".⁹

Исус Навин, вођа народа Израиљевог, приликом опсаде града Јерихона, послао је двојицу ухода у град али је за то сазнао јерихонски цар и наредио да се пронађу и ухвате. Уходе је спасила проститутка Рава којој су Јевреји заузврат поштедели кућу и животе свих укућана, када су заузели и потпуно разорили Јерихон. Тако је, по први пут забележено успостављање принципа награђивања агента.

И у Византији, колевци источноевропске цивилизације, обавештајне активности су заузимале значајно место. Са великим заслугама за развој дипломатије у Европи, ова земља је дипломатске активности од самог почетка тесно везивала за шпијунажу, и практично, од тада влада мишљење да је сваки дипломата "шпијун". Главни циљ византијских посланика био је да благовремено сазнају намере и планове који су дотицали византијске интересе. Најважнији задатак дипломатије је био натерати варваре да царству служе, а не да му прете. Цар Јустинијан се показао као успешан организатор дипломатске шпијунске службе. Умео је да завади своје суседе који су се тако бавили собом (Бугаре против Хуна, Хуне против Авара, Вандале против Источних Гота, Источне Готе против Франака). Када то није могло да се учини, најпростије решење било је унајмити их као војну силу. Атила, чувени хунски

⁹ Делић М., *op.cit.*, стр. 115.

војсковођа био је "главни командант" царства и за то је добијао плату. Војно мешање у унутрашње послове других држава била је редовна пракса у политици Јустинијана, као и вођење интрига на страним дворовима. Поред дипломата и мисионара Јустинијан је у свом раду ангажовао трговце, који су по повратку са својих путовања подносили извештаје о својим запажањима, о удаљеним народима њиховим обичајима, организацији, војничкој снази и друго.

Византијци су нарочиту пажњу посветили дезинформисању, а у њиховој пракси је први пут забележен пример "**индустријске шпијунаже**", који се односи на преношење производње свиле из Кине у Европу. Јустинијан је настојао да успостави контролу над трговином свиле коју су до тада имали Персијанци. Пошто у томе није успео послао је два своја калуђера да прокријумчаре 550 јаја свилене бубе сакривена у бамбусовим штаповима. На такав начин је, после скоро 3000 година производње свиле искључиво у Кини, иста пренета прво у Европу, а потом у Сирију, која је већ у VI веку задовољавала потребе средоземних земаља.

Царица Теодора, жена Јустинијанова, имала је разгранату мрежу шпијуна који су као главни задатак имали откривање и ућуткивање њених критичара и ублажавање прича из њене прошлости, када је била куртизана. Византијски закони су обухватили и кривична дела завере против цара, побуну и велеиздају за које је била предвиђена смртна казна, а под тим делима се подразумевало све што је уперено против царице, чак и у вербалној форми. Њена тајна служба је имала све атрибуте политичке полиције, укључујући у то и репресивну функцију.¹⁰

Обавештајне активности у средњем веку

Такође у историји модерних европских народа постоје забележени подаци да је англосаксонски краљ Алфред, 878. године, лично извршио обавештајни задатак. Те године, дански краљ Хутрум освојио је већи део територије англосаксонске краљевине (Енглеске) и спремао се да уништи Алфредову војску. Био је сигуран у победу и унапред је славио, али није знао да их је на слављима увесељавао лично краљ Алфред са харфом. Када су Данци

¹⁰ *Ibid*, стр.120.

поражени у финалној бици, након чега је уследила посета данских парламентарца, краљ Алфред их је дочекао са харфом у руци.

Монголи су рано схватили значај брзог преношења обавештајних порука (информација), а пошто су били вешти јахачи, развили су систем коњичких станица дуж целог царства, у укупној дужини од више десетина хиљада километара. Тако је гласник, који је имао важну поруку да пренесе, потребну маршруту прелазео за дупло мање времена, јер је, свраћајући у коњичке станице, упрезо одморне коње спремне за галоп. Таквих станица је у Монголском царству било око 10 000, а свака је бројала од 10 до 400 коња. Монголи имају значајну улогу у развоју обавештајних активности трговаца и привредника, а имали су искуство и у коришћењу страних плаћеника, које нису користили за ратна дејства, већ превасходно за обавештајна извиђања. Шпијунажа је код Монгола представљала основ за освајачке походе. За Темучина, односно Џингис Кана, средњовековна Европа је сматрала да се ради о дивљаку и незналици, међутим, испоставило се да се да је он био веома интелигентан и лукав државник и војсковођа, који је схватио да мора да уништи племенска схватања код својих сународника и да их придобије за сипатије према нацији. Тако је успео да уједини монголска племена и да створи једну од најефикаснијих војски тога времена. Његово лукавство потврђује и чињеница да је од синова војсковођа формирао елитну личну телесну стражу како би био сигуран да ће му њихови очеви верно служити. У то време издајнице су се кажњавале смрћу.

У средњем веку у Европи је изузетно значајну политичку улогу имала Римокатоличка црква. Ширење вере, односно придобијање нових верника, један је од главних циљева ове цркве, а то се без обавештајне активности не може успешно реализовати. Постоје бројни примери да су мисионари Католичке цркве спроводили обавештајну активност у земљама у којима ова вера није била развијена на задовољавајућем нивоу. С тим у вези, Папа Иноћентије IV послао је 1245. године фратра Ђованија де Пијано Карпинија у монголску престоницу са задатком да што више сазна о снази и карактеру овог царства. Он је на путу провео 16 месеци и вратио се са веома детаљним извештајем о монголском друштву, законима, обичајима, ношњи, исхрани и о војној тактици и дисциплини. Такође, фратар Павао ди Тањи, који је на Балкану у XVII веку провео доста времена, у време владавине Турске, написао је извештај који по свом квалитету не заостаје за данашњим обавештајним проценама. У свом извештају је навео: „Турска је велика и пространа, али када би била

нападнута са више страна, не би могла одолети. Турска управа је сасвим корумпирана, финансијско стање је очајно, приходи државни подбацују у највећој мери, а хришћанско становништво се расељава због тешког пореског притиска. Војна опрема Турске такође је слаба. Због слабих државних прихода флота је слабо снабдевена. Тврђаве на границама су запуштене. Јаничари не регрутују више хришћанску децу, већ су то синови самих јаничара, слаби и нежни. У султановим регистрима води се да има 100 000 јаничара и 30 000 спахија, а у стварности их има укупно 40 000. Турке ваља напасти са свих страна.“¹¹

Мисионари Католичке цркве, посебно језуити, имали су значајно место у борби Римске Курије против протестантизма. Постоје записи о њиховом учешћу у сплеткама, заверама, па чак и у организацијама тајних убистава широм тадашње Европе. Језуитски ред је од самог оснивања имао одличну организацију на чијем челу се налазио генерал реда и био је потчињен директно папи. Припаднике реда одликовала је интелигенција, сналажљивост, способност прилагођавања различитим срединама и често су у обавештајне мисије одлазили прерушени као трговци. Добро су познавали више страних језика, може се рећи да су језуити, у данашњем смислу речи, представљали неку врсту обавештајне службе, док је ред доминиканаца представљао службу безбедности. Папа Иноћентије III је запазио код доминиканаца доследност у поштовању верских догми, у чему је увидео могућност за њихово коришћење у искорењивању јереси. Тако је створена инквизиција која је оставила крвави траг у развоју људске цивилизације.

Доминикански калуђер из Шпаније, Томас де Торкемада, који је постављен за врхунског инквизитора шпанске инквизиције, изградио је систем политичке полиције који до тада није забележен. Због бруталности и страха, поред професионалних информатора, инквизицији су информације достављали сви они који су имали интерес да некога уклоне.

У Дубровачкој републици, од самог настајања вешто су коришћени дипломатија, лукавства и обавештајне активности. Грађани су васпитавани у патриотском духу и постојала је општа обавеза обавештавања о било чему што се тиче државних интереса. Дубровачки трговци, који су путовали по страним земљама обавезно су подносили извештаје о свему што су видели. И италијански градови-државе су одиграли значајну улогу у развоју шпијунаже, а међу њима, посебно Венеција, тј. Млетачка република.

¹¹ Делић М., *op.cit.*, стр. 122.

Обавештајне активности Новог доба

Без обзира на све горе наведене и многе друге ненаведене примере развоја обавештајних активности у Старом и Средњем веку, настанак обавештајних служби као савремених организација ипак је везан за буржоаске револуције и настанак капиталистичке државе. До тада су се, наиме, обавештајним пословима махом бавили појединци или мање групе људи, који нису могли, својом активношћу да обухвате сва она значајна подручја деловања која су предмет рада савремено организованих обавештајних служби. Због тога се, у новим условима, прешло на организовање посебних државних служби за бављење тим пословима.

Прва таква служба, коју је озаконио енглески парламент створена је за време буржоаске револуције у Енглеској, 1647. године. Под руководством Џона Терлоа, та служба је дала велики допринос одбрани те револуције од покрета за рестаурацију монархије. Сем личне заштите Оливера Кромвела, најзначајније личности Енглеске буржоаске револуције, Терло је организовао унутрашњу обавештајну службу, посебне полицијско-обавештајне органе у војсци и прву познату службу за дешифровање.

Развој обавештајне активности добио је посебан импулс за време Француске буржоаске револуције. Уплашене могућношћу проширења те револуције и на своје земље, удружене феудалне монархије Европе (пре свега Аустрија и Пруска) и Енглеска су развиле веома широку шпијунско-диверзантску активност против Француске републике. Оне убацују своје агенте у институције младе републике, потплаћују посланике Конвента, организују атентате на истакнуте личности револуције и изазивају пожаре и саботаже у војним објектима. Као одговор на то, Комитет јавног спаса Републике ствара, 1793. мрежу тајних агената, састављену углавном од странаца, пријатеља револуције, ради изазивања несугласица међу државама непријатељске коалиције.

За време Наполеона I војска добија све већи значај као носилац обавештајне активности. У јединицама и командама француске војске јављају се специјализовани органи војне обавештајне службе, а у оквиру генералштабова се оснивају и посебна тела за руковођење том службом.

У току Америчког грађанског рата (1861-1865) одвијала се интензивна обавештајна активност са обе зарађене стране. Амерички председник Абрахам Линколн се на почетку тог рата обратио шефу прве познате детективске агенције у САД и свету, Алану Пинкертону, за

помоћ у прикупљању обавештајних података за војску Уније. Човек који је пре тога већ спречио један покушај атентата на Линколна, није се снашао у ратним условима. Када је у бици код Ентијетема погинуло око 12.000 војника Уније, пре свега због лошег обавештајног рада, Пинкертон је поднео оставку на место Линколновог главног шпијуна 1982.

Најзначајнији развој обавештајних активности догодио се, ипак, у 19. и 20. веку. На то је утицао читав низ објективних и субјективних фактора као што су: снажан развој индустрије, саобраћаја и међународне трговине, колонијализам и неоколонијализам, с једне и деколонизација, с друге стране, револуције и контрареволуције 1848., 1871. и 1917., грађански ратови, Први и Други светски рат, Хладни рат, појава фашизма и нацизма, откриће атомске бомбе и других оружја за масовно уништавање, продор у космос итд. Сви ти и многи други фактори довели су до свестраног развоја обавештајног деловања и обавештајних служби у савременом смислу те речи. Те службе прерастају у јаке и све моћније државне институције, са великим и тајним буџетима и најмодернијом техничком опремом.

Зачеци модерних обавештајних служби јављају се пре свега у оквиру оружаних снага развијених капиталистичких држава. У епохи колонијализма и империјализма те службе су имале изузетно важну улогу у освајању колонија и у одржавању власти европских метропола у њима. Тако је, рецимо, енглеска обавештајна служба још 1883. имала своје посебно обавештајно одељење у Египту, које је деловало на подручју читавог Блиског Истока. Та служба је одиграла кључну улогу у одржавању енглеске колонијалне владавине у Индији и другим деловима империје „у којој сунце никада није залазило“. Сличну улогу имале су и обавештајне службе других европских колонијалних сила, све до средине 20. века.

Почетак 20. века и припреме европских сила за Први светски рат довели су до нових помака у развоју обавештајне активности и обавештајних служби. Те службе постају све бројније и чвршће организоване, са разноврсним формама и методама деловања и широким дијапазоном деловања. На то је утицао нагли развој технике, нарочито ратне и технике наоружања, али и први озбиљни сукоби између радничке класе и буржоазије у многим земљама, као и стварање прве пролетерске државе у свету (СССР). Од тог времена више се није чекало на избијање рата или револуција да би се обавештајне службе активирале, већ се непрестано систематски радило на стварању што већег броја обавештајних веза и агената и унутар сопствене земље и изван њених граница, ради благовременог прикупљања неопходних података о актуелним и потенцијалним противницима и савезницима.

Обавештајне службе се нису више ограничавале само на прикупљање војних података о противничким земљама, јер је за будуће акције било веома важно да се унапред зна са коликим снагама и потенцијалима располажу и непријатељи и савезници.

Да би одговориле све ширим и амбициознијим потребама владајућих снага својих земаља, обавештајне службе су почеле далеко више него раније да примењују најсавременија достигнућа науке и технике у свом раду (телефон, телеграф, радио-апарате, хемијска средства за прикривање и слање шпијунских материјала, средства за ваздушно и радио-извиђање, прислушкивање, снимање итд.). Обавештајне службе развијених земаља стварају посебне организационе јединице за производњу нових техничких средстава намењених искључиво за обавештајну примену. Уз то, њиховом све интензивнијем раду значајно доприноси развој саобраћајних средстава (све савременији друмски, железнички, поморски и ваздушни саобраћај), који је омогућио много брже кретање људи из земље у земљу и са континента на друге континенте и довео до мешања милиона људи, одн. лаког прелажења државних граница.

У борби против унутрашњих противника, у многим земљама, а посебно у оним са недемократским режимима (Јапан, Италија, Немачка, СССР и др.) , почињу да се примењују системи тзв. „тоталне шпијунаже“. У њима се, наиме формирају веома бројне и снажне полицијске и обавештајне службе, које стварају агентуру у свим структурама државе и друштва, стављајући под своју контролу све њихове сегменте, од појединца и породице, до привредних предузећа, културних, научних, спортских и других удружења и организација. Системи тоталне шпијунаже нису, међутим, остали ограничени само на унутрашњи политички план, већ су се успешно примењивали и на спољном, међудржавном, плану, у циљу подривања стабилности и безбедности противничких држава. Нацистичке обавештајне службе су, рецимо, веома успешно користиле немачку националну мађину за мешање у унутрашње послове многих суседних земаља и за њихово касније разбијање и поробљавање (што је, на жалост, био случај и са Краљевином Југославијом).

Након Другог светског рата долази до многих значајних промена у начину организовања обавештајних служби. Централизацијом обавештајног рада оне се претварају у посебне, релативно самосталне, системе државног апарата, са врло разгранатом организацијом. Истовремено, оне се све више омасовљују, уз непрестано усавршавање техничких средстава и метода обавештајног рада. У јеку Хладног рата и стварања војнополитичких пактова, као

што су НАТО и Варшавски уговор, стварају се и прве блоковске, тј. наднационалне обавештајне структуре. У њима се, по први пут у историји обавештајног рада остварује врло блиска сарадња и координација националних обавештајних служби и система државачланица, под доминацијом обавештајних служби водећих сила та два блока.

Савремене обавештајне службе већине земаља претвориле су се данас не само у институције за прикупљање података о актуелним и потенцијалним противницима, као и за контраобавештајно деловање, него и у институције за спровођење одређених политичких циљева својих држава или партија необавештајног карактера. Под њима се пре свега, подразумевају тзв. „тајне акције“, тј. субверзивне активности против стабилности и безбедности других држава, одн. против њихове независности, суверености, територијалног интегритета и опстанка.

Закључак

На основу свега горе реченог, може се рећи да је обавештајна активност настала на одређеном степену развоја људског друштва, негде при крају постојања тзв. првобитне заједнице, када је дошло до имовинског раслојавања и појава различитих интереса, сукоба и тајне. Од тада до данас, та активност је прешла дуг историјски пут од повремене, спорадичне активности истакнутих појединаца (државника, стратега, авантуриста) до високоорганизоване активности савремених обавештајних служби и читавих националних и наднационалних обавештајно-безбедносних система. Иако су те службе најзначајнији и најорганизованији носиоци обавештајне делатности у савремено доба, оне ипак немају монопол на ту активност, јер се њом баве и многе друге организације и институције, којима то није професионална обавеза. Иако је представљала један од најстаријих заната у историји људског друштва, обавештајна активност није изгубила на свом значају ни у најновије доба – на крају другог и почетку трећег миленијума нове ере.

Литература

Бајагић М., *Шпијунажа у XXI веку- свремени обавештајно – безбедносни ситеми,* Београд, 2008.

Бојанић П., „Увод у политике тајне“, у : *Политике тајне – тајна, тајна служба, служба државне безбедности,* (ур. Илић Саша), Београд, 2007.

Делић М., Појмовно одређивање обавештајне активности и обавештајне службе“, *Безбедност,* 1/97.

Dvornik F., *Origins of Intelligence Services,* New Brunswick, 1974.

Kahn D., „An Historical Theory of Intelligence“, in: *Intelligence and National Security,* 2016.

Кригер В., *Историја тајних служби,* 2016.

Лукић Д., *Савремена шпијунажа,* Београд, 1982.

Михајловић М., *Шпијунажа кроз стољећа,* 1985.

Проле Д., „Тајне страног – Политике завичајног ума“, у : *Политике тајне – тајна, тајна служба, служба државне безбедности,* (ур. Илић Саша), Београд, 2007.

Рис К., *Тотална шпијунажа,* 1948.

Савић А, Бајагић М., *Безбедност света – од тајности до јавности,* Београд, 2005.

Савић А. , *Национална безбедност,* Београд, 2007.

Сун Цу, *Умеће ратовања,* Београд, 2009.